

22 889

Wijziging van de artikelen 71 en 245 van het Wetboek van Strafrecht en artikel 310 van Boek 3 van het Burgerlijk Wetboek (verjarings- en klachttermijnen zedendelicten)

NOTA NAAR AANLEIDING VAN HET VERSLAG

Ontvangen 21 juni 1994

Het stemt tot voldoening dat het wetsvoorstel op brede steun van de Eerste Kamer kan rekenen.

Met belangstelling heb ik kennisgenomen van de vragen van de leden van de fractie van **D66**. Deze worden als volgt beantwoord.

1. De specifieke reden om af te wijken van de in artikel 71 van het Wetboek van Strafrecht (Sr.) neergelegde hoofdregel, inhoudende dat de strafrechtelijke verjaringstermijn aanvangt daags na het plegen van het feit, is gelegen in de bescherming van jeugdige slachtoffers van zedendelicten. Uit onderzoek is gebleken dat zij veelal geruime tijd nodig hebben om hun misbruikervaring te verwerken. De huidige verjaringsregeling houdt onvoldoende rekening met dit langdurige proces van verwerking.

2. Landelijke politiecijfers met betrekking tot zedendelicten zijn op dit moment niet voorhanden. De aangiften bij de politie vormen een belangrijk onderdeel van het thans lopende onderzoek ten behoeve van de evaluatie van de nieuwe zedelijkheidswetgeving. Na voltooiing van deze evaluatie zijn deze cijfers beschikbaar. Ter illustratie kunnen nog de volgende cijfers worden genoemd. Op basis van navraag bij de regio-politie Amsterdam-Amstelland kunnen de volgende politiecijfers inzake artikel 245 Sr. voor deze regio worden gegeven. In 1992 werden vier aangiften gedaan. In één geval was sprake van in verzekeringstelling, die niet is gevolgd door voorlopige hechtenis. Een zaak is doorgestuurd naar het openbaar ministerie en een andere zaak is gezonden naar de Raad voor de kindbescherming. In 1993 waren er drie aangiften. In één geval was er sprake van in verzekeringstelling, niet gevolgd door voorlopige hechtenis. Twee zaken zijn doorgezonden naar het openbaar ministerie. Tot nu toe zijn er in 1994 vier aangiften gedaan terzake van artikel 245 Sr. waarvan er nog drie in behandeling zijn.

Landelijk kunnen de volgende cijfers inzake artikel 245 Sr. worden gegeven over de afdoening van zedendelicten. In 1992 werden 34 zaken afgedaan door het openbaar ministerie en in 1993 in totaal 28.

De rechtbanken deden in 1992 44 zaken af. In één zaak werd het openbaar ministerie niet-ontvankelijk verklaard, er waren drie vrijspraken

en 40 schuldigverklaringen met oplegging van een straf. In 1993 zijn 72 zaken door de rechtbanken afgedaan. In één zaak werd de dagvaarding nietig verklaard en eenmaal werd het openbaar ministerie niet-ontvankelijk verklaard. Er waren twee vrijspraken, twee schuldigverklaringen zonder strafoplegging en 66 schuldigverklaringen met oplegging van een straf.

3. Op de in dit onderdeel gestelde vragen kan slechts in globale zin worden geantwoord. De effecten van een strafrechtelijke reactie op een slachtoffer van incest, de dader en de onmiddellijke relaties zullen immers afhangen van de omstandigheden van elk concreet geval.

Het taboe rond seksueel misbruik is eigenlijk pas sinds enkele jaren doorbroken. Dit taboe betrof niet slechts het seksueel misbruik zelf, maar vooral het praten erover. In september 1988 verscheen het, in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid uitgevoerde, onderzoek «Seksueel misbruik van meisjes door verwanten» van drs Nel Draijer. Dit onderzoek had met name ten doel het zichtbaar maken van het probleem van seksueel misbruik op het maatschappelijk niveau. Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat ruim 15% van de 1054 onderzochte vrouwen – in leeftijd variërend van 20–40 jaar – voor haar zestiende jaar op enigerlei wijze seksueel is misbruikt.

In dit verband zij opgemerkt dat ook jongens slachtoffer zijn van seksueel misbruik. Uit het jaarverslag 1992 van het bureau vertrouwensarts blijkt dat 24% van de gemelde gevallen in 1992 jongens betrof.

Slachtoffers komen de laatste jaren met hun verhaal naar buiten en de meldingen bij de politie van seksueel misbruik stijgen.

Het bekend worden van incest kan voor het gezin een aantal gevolgen hebben.

Voor het slachtoffer brengt het bekend worden van de incest enerzijds een gevoel van opluchting met zich mee. Het grote geheim is verteld. Anderzijds bestaan tegelijkertijd de angst om niet te worden geloofd door het gezin en de angst om de schuld te krijgen voor het eventueel uiteenvallen van het gezin. Ook kan er angst bestaan om niet te worden geloofd door de interveniërende instanties en in dat verband de angst om uit het gezin te worden weggehaald. Voor de dader kan het bekend worden van de incest enerzijds het verlies van een kind betekenen en anderzijds het verlies van een partner. Voorts moet hij rekening houden met veelal negatieve reacties uit zijn omgeving, van zijn vrouw en zijn gezin. Ten slotte zal hij geducht zijn voor een eventuele gevangenisstraf.

Voor de moeder en het gezin is het bekend worden van de incest een schok. De moeder voelt zich veelal bedrogen door de partner en het kind. De dreiging van het uiteenvallen van het gezin hangt als een zwaard van Damocles boven hun hoofd (zie ook H. Tanghe in Panopticon, tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk, 1987, afl. 1, p. 39).

Uit het hiervoor genoemde onderzoek van Nel Draijer blijkt voorts dat de omstandigheid dat de dader tot de familie behoort een grote rol speelt bij het al dan niet doen van aangifte bij de politie. «Het gezin staat voor een fundamenteel verlangen naar een veilige, beschermde plek – ergens bij horen, mensen die van je houden – ook al is dit een illusie» (p. 318). Loyaliteit jegens de familie, angst voor de dader, angst om niet geloofd te worden en schaamte leiden veelal tot het niet doen van aangifte.

In veel gevallen blijkt echter een strafrechtelijke veroordeling van de dader voor het slachtoffer een vorm van genoegdoening te zijn. Het slachtoffer wordt erkend in zijn verhaal, het wordt geloofd en gevoelens van schuld en machteloosheid die veelal bij het slachtoffer bestaan, worden hierdoor tenietgedaan.

Er zitten evenwel ook negatieve kanten aan een strafrechtelijke reactie.

Afgezien van het feit dat berechting van de dader niet steeds afdoende bescherming biedt aan het slachtoffer en de omgeving, is een strafrechtelijke veroordeling van de dader, zeker indien het een dader betreft die tot het gezin van het slachtoffer behoort, een traumatische ervaring voor het slachtoffer. Kinderen hebben een groot loyaliteitsgevoel jegens hun ouders en het gezin. Tot het doen van aangifte zal een slachtoffer veelal slechts in een uiterst geval overgaan. Het is ook meestal niet de bedoeling van het slachtoffer om de dader in de gevangenis te doen belanden, maar veeleer om een einde te maken aan de incest. Een veroordeling van de dader kan met zich brengen dat een gezin uit elkaar valt. Het reeds eerder verstoorde gevoel van geborgenheid valt hierdoor voor het slachtoffer voor de tweede keer weg. Dit zal zich temeer doen gevoelen indien het slachtoffer niet wordt geloofd door de moeder en de overige gezinsleden.

Overigens leidt een strafrechtelijke veroordeling niet steeds tot het mede daarmee beoogde doel, namelijk het voorkomen van recidive. Met name uit Amerikaans onderzoek is duidelijk geworden dat het verwijderen van de dader uit de maatschappij en uit de omgeving van het slachtoffer in veel gevallen niet afdoende is om de beoogde bescherming te bieden. Het uitzitten van een straf is geen garantie voor gedragsverandering bij de dader. Als hij weer in zijn oude omgeving terugkeert, kan de dader weer in zijn oude gewoonte terugvallen en misschien dit keer met een ander slachtoffer. Naar aanleiding hiervan heeft de Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling binnen het gezin een meersporenbeleid ontwikkeld. Het slachtoffer wordt geholpen met het verwerken van zijn ervaringen. De moeder wordt geleerd om haar dochter te steunen en om ook zelf de gebeurtenissen te verwerken. Ten slotte wordt de dader duidelijk gemaakt dat zijn gedrag ontoelaatbaar en uiterst schadelijk is en dat hij verantwoordelijkheid moet nemen voor zijn gedrag. Daders blijken namelijk de oorzaak van het probleem nog al eens elders te zoeken en niet bij henzelf. Het behandelen van daders is dan ook gericht op het voorkomen van recidiverend gedrag.

De effecten van een dergelijke behandeling van daders zijn positief. Genoemd kan onder andere worden het onlangs afgeronde IDBR-project in Rotterdam, waarvan op korte termijn een evaluatieverslag wordt verwacht.

Over de effecten van een strafrechtelijke reactie, na vele jaren, voor de dader en zijn onmiddellijke relaties is nog weinig bekend. Wetenschappelijk onderzoek op het gebied van incest heeft zich in eerste instantie gericht op de effecten van het seksueel misbruik op zich en niet op de effecten van een strafrechtelijke reactie voor de relaties tussen dader, slachtoffer en gezinsleden.

4. Het doen van aangifte van incest kan een zeilzaam effect hebben op de verstoorde relaties in het gezins- of familieverband. Het slachtoffer heeft het aangedurfd om met zijn verhaal naar buiten te komen en de dader wordt geconfronteerd met zijn schadelijk gedrag en aangesproken op zijn verantwoordelijkheid daarvoor.

Indien de aangifte tot niets leidt, kan zulks een grote frustratie bij het slachtoffer teweeg brengen. Die frustratie is er, wanneer aanstonds blijkt dat het feit is verjaard. Die is er natuurlijk ook, indien de vervolging uiteindelijk wegens bewijsproblemen niet leidt tot een veroordeling.

5. Zedenzaken liggen gevoelig en kunnen diep ingrijpen in de privésfeer. Mede daarom moet bij de verhoren in deze zaken extra zorgvuldig worden gelet op de gehanteerde methode. Dit geldt eens te meer als het verhoren van vermoedelijk seksueel misbruikte kinderen betreft. In dit verband wijs ik op de zogenaamde kindvriendelijke verhoorstudio's. Kinderen ten aanzien van wie het vermoeden is gerezen

dat zij seksueel zijn misbruikt, kunnen daar worden verhoord door speciaal opgeleide rechercheurs. Vastlegging van de verhoren geschiedt in de regel op een video-band. Achter een zogenaamde «one-way screen» wordt de regie van de opname gevoerd door een eveneens daartoe speciaal opgeleide rechercheur.

In sommige gevallen neemt ook een ortho-pedagoog plaats achter dit scherm. Het proces-verbaal van verhoor bevat een woordelijke weergave, zowel van de gestelde vragen als van de antwoorden. De vergadering van procureurs-generaal heeft in 1993 de hoofdofficieren van justitie onder meer onder de aandacht gebracht dat het verhoor in een kindvriendelijke verhoorstudio een belangrijke bijdrage kan leveren aan de bruikbaarheid van de verklaring voor het bewijs, vooral ook door de mogelijkheid tot controle met behulp van de gemaakte video-opnamen. Aanbevolen is om in ieder ressort een kindvriendelijke verhoorstudio in te richten. Inmiddels beschikken alle ressorten over een dergelijke verhoorstudio.

Toetsing van de deskundigheid geschiedt in concreto door de rechter die oordeelt over de desbetreffende strafzaak. Volgens het strafrechtelijk bewijsrecht is de rechter, met inachtneming van de in de wet vastgestelde beperkingen, vrij in de selectie en waardering van het bewijs. Motivering van de selectie uit de bewijsmiddelen is niet vereist. Uit een arrest van de Hoge Raad van 28 februari 1989, NJ, 748 (poppenspel-arrest) kan een uitzondering op deze regel worden opgemaakt voor deskundigenonderzoek. Blijkens dit arrest is de Hoge Raad van oordeel dat de rechter een gemotiveerd verweer over de betrouwbaarheid van het verrichte onderzoek dat ertoe strekt de uitkomst van het deskundigenonderzoek uit te sluiten voor het bewijs, niet ongemotiveerd mag verwerpen.

Deskundigheid kan in het strafproces ook worden getoetst indien de verdachte gebruik maakt van de hem in de artikelen 227 tot en met 236 van het Wetboek van Strafvordering toegekende bevoegdheden. Zo kan de rechter-commissaris op verzoek van de verdachte een deskundige benoemen. De verdachte is bevoegd een deskundige aan te wijzen, die het recht heeft aanwezig te zijn bij het onderzoek van de door de rechter-commissaris benoemde deskundigen, en hij kan daarbij aanwijzingen geven en opmerkingen maken. De verdachte is ook bevoegd een tegen-deskundige aan te wijzen, om het verslag van de deskundigen te onderzoeken.

In 1988 is bij de sectie Jeugd- en Zedenzaken van de Rijkspolitie te Amsterdam een project gestart gericht op de verbetering van de werkwijze bij het horen van kinderen in geval van seksueel misbruik. In dit verband is een cursus voor rechercheurs opgezet om de deskundigheid bij het horen van kinderen te vergroten. Daarnaast zijn verbeteringen aangebracht in de situatieve en procedurele condities voor het afnemen van het verhoor (de kindvriendelijke verhoorstudio) en het vastleggen van de resultaten (video-opname). In 1990 verscheen een eindrapport, waarin verslag wordt gedaan van het verloop van het project. De cursus is in 1992 opgenomen in de reguliere opleiding van de recherschool te Zutphen. Op dit moment is een evaluatie van deze cursus in voorbereiding. De ervaringen met de kindvriendelijke verhoorstudio's hebben geleid tot een eerdergenoemde aanbeveling van de vergadering van procureurs-generaal.

6. Mede gebaseerd op de bij de Stichting Rechtshandhaving en criminaliteit bekende gegevens kan ik de volgende inlichtingen geven over de ervaringen en onderzoeksresultaten in dezen.

Mensen lijden, zo blijkt uit onderzoek, aan zogenaamde childhood amnesia, dat wil zeggen dat men zich van de eerste levensjaren niets meer herinnert. Verklaringen van volwassenen over ongeveer de eerste drie levensjaren kunnen derhalve niet berusten op originele herinne-

ringen. Latere verklaringen over die jaren zijn dus nooit valide, wat betekent dat op grond van die verklaringen geen uitspraken gedaan kunnen worden over wat er werkelijk is gebeurd. Bij verklaringen over latere levensjaren kan sprake zijn van twee situaties. Ten eerste kan het slachtoffer langdurig – bijvoorbeeld uit angst – gezwegen hebben over het seksuele misbruik. Ten tweede kan het slachtoffer beweren de herinneringen van seksueel misbruik langdurig verdrongen te hebben. Met name in de Verenigde Staten is inmiddels een heftige discussie ontstaan over dat laatste fenomeen, dat daar «repressed memory» (langdurig verdrongen herinnering) wordt genoemd. Een groot aantal slachtoffers, zogenaamde «adult survivors», heeft, vrijwel altijd nadat zij therapie ondergingen, aangifte gedaan van seksueel misbruik in hun vroege jeugd. Even vaak worden in een met ons civiele recht vergelijkbare procedure ouders of andere betrokkenen aangesproken. In 1989 heeft de staat Washington de zogenaamde «statute of limitations» gewijzigd ten behoeve van deze slachtoffers, zodat zij binnen drie jaar nadat hun herinnering terugkeerde nog een civiele procedure kunnen beginnen tegen de vermoedelijke daders. Snel daarna hebben nog 20 andere staten in de Verenigde Staten hun wetgeving in soortgelijke zin aangepast. Als gevolg daarvan is een groot aantal processen geweest, waarin – meestal – ouders werden aangesproken voor misbruik dat tientallen jaren, soms veertig jaar eerder zou hebben plaatsgevonden.

Naar schatting heeft circa 30% van dit soort zaken betrekking op beschuldigingen van zogenoemd ritueel misbruik. Door het spectaculaire karakter van die zaken heeft de wetenschappelijke discussie in de Verenigde Staten zich vooral daarop gericht, hoewel mutatis mutandis veel van de discussie ook op andere «adult survivors» van toepassing is. De discussie heeft vooral betrekking op twee punten, te weten de zoektocht naar ander bewijs voor het seksueel misbruik in het verleden dan de verklaringen van de «adult survivors» zelf en als tweede de vraag of «repressed memories» mogelijk zijn.

Uit onderzoek in de Verenigde Staten en Engeland naar de verdrongen herinneringen werd in geen enkel geval ander bewijs gevonden dan de getuigenverklaring van het slachtoffer. De door mij ingestelde werkgroep Ritueel misbruik is in haar rapport recent ook voor Nederland tot deze conclusie gekomen.

De vraag waar de «herwonnen herinneringen» vandaan komen, werd door de werkgroep Ritueel misbruik, kort samengevat, als volgt beantwoord. Dit antwoord geldt, mutatis mutandis, ook voor «adult survivors» die andere verhalen dan over ritueel misbruik vertellen. Er worden drie mogelijke verklaringen gegeven. Een eerste verklaring is dat de verhalen een vervanging kunnen vormen voor andere, minder extreme, traumata. Zij vormen dan een defensie-mechanisme waarmee deze kunnen worden verwerkt. Als tweede verklaring geldt de therapie, in welk verband de verklaringen in de regel worden afgelegd. Dit wordt onder meer ondersteund door onderzoek waaruit blijkt dat getuigen vaak gevoelig zijn voor suggesties van de ondervrager. Als derde wordt gewezen op massahysterie, zogenaamde «urban legends». In deze verklaring vormen verhalen over ritueel misbruik een epidemische vorm van verhalen vertellen die zich verspreidt door een netwerk van therapeuten en slachtoffers.

Dit zijn drie mogelijke verklaringen. De discussie is vooralsnog onbeslist, mede omdat wetenschappelijk onderzoek om praktische en ethische redenen nauwelijks mogelijk is.

7. Het is in het belang van de rechtsstaat dat tegen seksueel misbruik van kinderen daadwerkelijk strafrechtelijk kan worden opgetreden. Strafrechtelijk optreden strekt mede ter bescherming van de belangen van de slachtoffers van zedendelicten.

Strafrechtelijk optreden is slechts mogelijk indien het feit ter kennis van

de politie wordt gebracht. Daarvoor is een aangifte nodig. Het slachtoffer zal geen aangifte doen, wanneer het meent dat zulks niet in zijn belang is. Overigens kunnen ook andere personen en instanties zedendelicten ter kennis van de politie brengen.

Bij beantwoording van de vraag of een strafvervolgning zinvol is worden de belangen van het slachtoffer zwaar gewogen.

Het belang, gelegen in de handhaving van onze rechtsorde, kan vorderen dat een strafrechtelijke reactie volgt, ook al is het slachtoffer van oordeel dat vervolging en berechting niet in zijn belang zijn.

8. Het voorstel strekt ertoe te voorkomen dat het recht tot strafvervolgning voor zedendelicten vervalt, doordat de verjaringstermijn is verstreken voordat het slachtoffer van het zedenlicht in de gelegenheid is geweest om het feit ter kennis van de politie te brengen. De ratio is dus dat strafvervolgning ook nog kan plaatsvinden, nadat het slachtoffer een proces van verwerking heeft doorlopen. Het belang dat het slachtoffer meer tijd heeft dan nu het geval is, dient naar mijn oordeel zwaarder te wegen dan de eventuele problemen als gevolg van betrokkenheid van het slachtoffer bij de strafrechtelijke procedure die in gang wordt gezet op een later tijdstip dan nu mogelijk is.

9. In het voorgaande zijn de overwegingen naar voren gebracht die ten grondslag liggen aan het voorstel om de verjaringstermijnen voor zedendelicten, gepleegd ten aanzien van jeugdige slachtoffers, ter bescherming van deze slachtoffers later te doen aanvragen. Erkend is dat er bewijsproblemen kunnen rijzen wanneer de strafvervolgning pas geruime tijd nadat het feit is gepleegd, in gang wordt gezet. Dit nadeel weegt niet op tegen het voordeel dat strafvervolgning mogelijk zal worden.

In de nota naar aanleiding van het eindverslag van de Tweede Kamer (Kamerstukken II, 1993-1994, 22 889, nr. 8, p. 2) is opgemerkt dat niet is gebleken dat hindernissen die aan het doen van aangifte van zedendelicten in de weg staan, zich ook (en in dezelfde mate) voordoen bij andere delicten. Indien zich in de praktijk ook ten aanzien van andere delicten soortgelijke problemen zouden voordoen, kan worden bezien of ten aanzien daarvan nadere voorzieningen moeten worden getroffen.

In het algemeen merk ik overigens nog op dat met het maken van uitzonderingen op de regels van verjaring grote terughoudendheid dient te worden betracht.

10. Het is denkbaar dat van de voorgestelde verruiming van de verjaringstermijn zal worden geprofiteerd ter bereiking van een ander doel dan waarvoor deze voorziening is bestemd. Ik wijs erop dat het doen van een oneigenlijke aangifte of het indienen van een oneigenlijke strafklacht nu ook kan plaatsvinden. De omvang van dit euvel is mij niet bekend. Eventueel misbruik zal zich als gevolg van de onderhavige voorstellen wellicht wat vaker kunnen voordoen. Ik acht de kans op een meer dan geringe toename echter klein.

De Minister van Justitie,
A. Kosto